

# SULTAN VERSUS SHARIA

De ontwikkeling van seculiere wetgeving in het Ottomaanse  
Rijk

*Wessel de Cock*

In de vijftiende eeuw veroverde Sultan Mehmet II van het Ottomaanse Rijk Constantinopel. In het Westen wordt dit vaak gezien als het einde van de Middeleeuwen. In het Ottomaanse Rijk was de verovering het begin van het gebruik van vergaande seculiere wetgeving die onafhankelijk van de *sharia* werd opgesteld en werd gebruikt om de staat te centraliseren en de absolute macht van de sultan te legitimeren.

Na een belegering van twee maanden veroverde de eenentwintigjarige sultan Mehmet II in de vroege morgen van 29 mei 1453 het onneembaar geachte Constantinopel. Het betekende het einde van het Byzantijnse Rijk en het begin van de hoogtijdagen van het Ottomaanse Rijk. De verovering van de stad die meerdere belegeringen van belangrijke islamitische dynastieën had doorstaan, bezorgde Mehmet het prestige en de autoriteit om zijn seculiere wetgeving onafhankelijk van de *sharia* door te voeren. Wetgeving die hem uiteindelijk de absolute macht over de Ottomaanse staat opleverde en van hem bovendien de eerste islamitische heerser maakte die totaal van de *sharia* onafhankelijke wetgeving invoerde. De seculiere sultan-decreten (*kânûns*) van Mehmet II (die in theorie naast, maar in praktijk ook op het rechtsgebied van de *sharia* functioneerden) waren voor belangrijke toonaangevende islamitische filosofen zoals Ibn Khaldun (1332-1406) en Ibn Taymiyyah (1263-1328) onnodig en ook ongewenst.

Dit artikel gaat in op de motieven van Mehmet om toch seculiere wetgeving in te voeren. De motieven van Mehmet zijn relevant voor meerdere historiografische en hedendaagse politieke discussies. Zoals socioloog Karen Barkey argumenteert, biedt seculiere wetgeving in het Ottomaanse rijk voor hedendaagse islamitische staten namelijk een 'usable past'.<sup>1</sup> Het vroege Ottomaanse Rijk is volgens haar een goed voorbeeld van een traditioneel islamitische cultuur waar de islam een belangrijke plaats innam, maar tegelijkertijd nooit dominant werd, omdat de staat de religie in evenwicht hield met seculiere wetgeving.

Seculiere wetgeving was in de visie van Mehmet II en zijn directe opvolgers cruciaal om hun belastingbetalende onderdanen, de *reâyâ*, te beschermen tegen de timarhouders, de landadel. In de visie van Mehmet en zijn opvolgers kon deze bescherming alleen geboden worden als de macht en autoriteit van de vorst zo alomvattend mogelijk was. Het streven naar betere bescherming van de *reâyâ* ging in het Ottomaanse rijk dan ook samen met de keus voor vergaande seculiere wetgeving en de pogingen van Mehmet II om de macht verder te centraliseren.

## HET OTTOMAANSE RIJK: EEN ISLAMITISCHE GHAZI-EMIRAAT MET SECULIERE WETGEVING

Wetgeving in het Ottomaanse Ghâzi-emiraat van de dertiende en veertiende

eeuw was voornamelijk gebaseerd op de Turks-nomadische traditie die zij hadden overgenomen van de aan de Ottomanen verwante Seltsjoeken. Lokale wetgeving (*örf*) werd in eerste instantie met kleine modificaties in stand



Het schilderij van Mehmet II dat de Venetiaanse renaissanceschilder Gentile Bellini in 1480 een jaar voor de dood van de sultan maakte. Te vinden in de National Gallery in Londen.

gehouden en ook gerespecteerd bij het opstellen van nieuwe wetten (*kânûns*). Nieuwe wetgeving was echter in de eerste plaats islamitisch en *kânûns* werden alleen uitgevaardigd over onderwerpen waar de Koran en Hadith geen duidelijkheid over boden. Vanaf de vroege vijftiende eeuw begon de Ottomaanse wetgeving echter sterk beïnvloed te worden door oude Perzische staatsconcepten.<sup>2</sup> De prominente historicus Halil İnalcık, gespecialiseerd in het Ottomaanse Rijk, ziet de pogingen van sultan Bayezid I om de opbrengst van belastingen te vergroten door middel van uitgebreide registratie- en boekhoudsystemen, als een belangrijk voorbeeld hiervan.<sup>3</sup> De Turko-nomadische visie op oude Perzische staatsconcepten is van cruciaal belang om de motieven van Mehmet II voor meer en vergaande seculiere wetgeving te begrijpen.

Een van de meest bekende werken die de Turkse variant van het Perzische staatsconcept beschrijft is de *Kutadgu Bilig*, dat rond het midden van de elfde eeuw werd geschreven in opdracht van een heerser van de Turkse Karakhanids. Dit werk stelt het volgende:

[...] om de staat te controleren is een groot leger nodig. Voor een groot leger is rijkdom nodig. Om deze rijkdom te verkrijgen moet het volk welvarend zijn. Om het volk welvarend te laten zijn, moet de wetgeving rechtvaardig zijn. Als een van deze punten wordt verwaarloosd zal de staat instorten.<sup>4</sup>

Deze politieke theorie wordt de 'circle of justice' genoemd.<sup>5</sup> İnalcık ziet deze theorie als een van de belangrijkste kenmerken van de visie van vijftiende-eeuwse Ottomaanse sultans op een succesvolle staat.<sup>6</sup>

De Ottomaanse visie op de 'circle of justice' verschilde niet veel van de islamitische juridische traditie. Zoals de beroemde Amerikaanse historicus Bernard Lewis betoogt, garandeerde de sharia in de islamitische opvatting de gerechtigheid binnen een staat.<sup>7</sup> Dat Mehmet II en zijn directe opvolgers voor seculiere wetgeving kozen om deze rechtvaardigheid te creëren kan dan ook als breuk met de islamitische traditie worden gezien. Voor Mehmet was het belangrijkste voordeel van seculiere wetgeving dat zij – in tegenstelling tot de sharia – geen limitatie oplegde. Hierdoor kon hij de macht van de Turkse landadel enorm inperken en zijn macht verder centraliseren.

De seculiere wetgeving en specifiek de eerste *kânunnâme* (bundeling van *kânûns*) van Mehmet II stelde op vaste tijden belastingen in voor de *reâyâ*.<sup>8</sup> Deze belastingen werden bepaald aan de hand van de opbrengsten en populatiecijfers die Mehmet II tijdens drie provinciale inspecties in 1454, 1464 en 1476 liet onderzoeken en moesten extra heffingen van timarhouders voorkomen.<sup>9</sup> Het rechtssysteem dat Mehmet II verder centraliseerde, bood de *reâyâ* de mogelijkheid om timarhouders die toch extra heffingen invoerden, via provinciale rechtbanken aan te klagen.<sup>10</sup> Om corruptie tegen te gaan werden de rechters direct aangesteld door de sultan en eens in de drie jaar gerouleerd. De



De troonsbestijging van Mehmet II in 1451. De sultan nam op zijn achttiende de troon over van zijn vader Murad II.  
Te vinden in het Topkapi paleis/museum in Istanbul.

*reâyâ* kreeg daarnaast de mogelijkheid om rechtstreeks een beroep te doen op de raad van de sultan, als ze ontevreden waren over het oordeel van een lokale rechter. Inalcik stelt dat in de praktijk de gemeenschap regelmatig gezamenlijk een afgevaardigde inhuurde om naar Istanbul te reizen en hun problemen aan de raad van de sultan voor te leggen. Deze raad had als belangrijkste taak om klachten van de *reâyâ* te onderzoeken en op te lossen.<sup>11</sup>

In aanvulling op deze hervormingen begon Mehmet II in 1472 geleidelijk met het uitvaardigen van *kânûns* die van het land van timarhouders staatsbezit maakten. Deze vergaande hervormingen waren in tegenspraak met de sharia en zorgden binnen de Ottomaanse elite voor spanningen.<sup>12</sup> Het belangrijkste resultaat van de landhervormingen was de uitbreiding van het leger door het land te verdelen onder meer timarhouders. Inalcik ziet de hervormingen dan ook als noodzaak voor Mehmet II om zijn gigantische militaire ambities te kunnen realiseren.<sup>13</sup>

De hervormingen bereikten waarschijnlijk rond 1476 het hoogtepunt in

Mehmet II zijn tweede *kânunnâme* die de macht van timarhouders nog verder inperkte.<sup>14</sup> Zo mochten timarhouders niet vaker dan eens in de drie maanden een inspectietocht door hun landgoed maken, werd ze verboden boetes op te leggen aan de *reâyâ* zonder toestemming van de lokale rechter en moesten ze hun eigen proviand voor lokale marktprijzen kopen.<sup>15</sup> Mehmet II zijn landhervormingen maakten van de timarhouders ambtenaren van de staat, in plaats van lokale autonome autoriteiten.

De meer religieuze Bayezid II (r. 1481-1512) vond zijn vaders seculiere wetgeving voor de timarhouders teveel in strijd met de sharia en draaide deze

kânûns daarom terug.<sup>16</sup> Dit was echter slechts een tijdelijke onderbreking en in de regeerperiode van Selim I (r. 1512-1520) werden de kânûns van Mehmet II weer actief. In het latere Ottomaanse Rijk zou blijken dat sultans die net als Mehmet II grote militaire ambities koesterden, zijn kânûns zouden herinvoeren. Daarnaast bleven ook de directe opvolgers van Mehmet II het als hun belangrijkste taak zien om hun onderdanen tegen hun eigen ambtenaren te beschermen. Deze bescherming kon - in lijn met de visie van Mehmet II - alleen geboden worden als de macht en autoriteit van de vorst zo alomvattend mogelijk was. Het streven naar betere bescherming van de reâyâ ging in het Ottomaanse rijk dan ook samen met de keus voor vergaande seculiere wetgeving en de pogingen van Mehmet II om de macht verder te centraliseren.

### SECULIERE WETGEVING ALS CENTRALISATIEMIDDEL

Het uitroepen van Constantinopel tot hoofdstad van het Ottomaanse rijk in 1453, wordt door Cemal Kafadar, professor in Turkse studies aan Harvard University, als het beginpunt van Mehmet II zijn centralisatieproject gezien.<sup>17</sup> Net als de eerste hoofdstad van het rijk, Bursa, door Orhan I (r. 1326-1359) bedoeld was als brug naar het Europese vasteland en Edirne, als tweede hoofdstad, uiting gaf aan de Europese ambities van Murad I, ziet Kafadar in het uitroepen van Constantinopel als hoofdstad de ambitie van Mehmet II om het Ottomaanse Rijk om te vormen naar een sterk gecentraliseerde wereldmacht.<sup>18</sup> Ook Barkey ziet twee belangrijke aanwijzingen dat Mehmet II een actieve centralisatiepolitiek bedreef.<sup>19</sup> Ten eerste zorgde Mehmet II door middel van seculiere wetgeving voor een sterke bureaucratie en controle over de timarhouders en ten tweede zorgde hij voor consolidatie door het vaststellen van vergaande regelgeving voor de reâyâ. Een belangrijk derde aspect van de centralisatiepolitiek van Mehmet II is het instellen van een centrale schatkamer, waarvan direct na de dood van Mehmet II het enorme belang zou blijken.<sup>20</sup> Daarnaast noemen zowel Barkey als Kafadar de broedermoord-wetgeving; een kânûn waarin Mehmet zijn opvolgers het legale recht gaf hun broers te vermoorden om zo een bloedige opvolgstrijd te voorkomen. Ook het toegenomen gebruik van slaven als soldaten en ambtenaren worden door Barkey en Kafadar als voorbeelden van de gerichte centralisatiepolitiek van Mehmet II gezien.<sup>21</sup>

De Duitse socioloog Max Weber omschreef het vijftiende-eeuwse Ottomaanse staatsstelsel als het extreme voorbeeld van patrimonialisme, deze meest vergevorderde vorm betitelt hij als 'sultanisme'.<sup>22</sup> Volgens Weber ontstaat dit op het moment dat 'de traditionele machthebbers administratieve en militaire macht ontwikkelen' en dit uiteindelijk tot hun persoonlijke machtsinstrument maken.<sup>23</sup> Weber voegde hieraan toe dat deze staatsvorm gekenmerkt wordt door een strikt onderscheid tussen militaire en civiele onderdanen. In het vijftiende-eeuwse Ottomaanse rijk was deze scheiding zichtbaar in de twee klassen: de reâyâ en wat Inalcik de militaire elite noemt.<sup>24</sup> Daarnaast stelt Weber dat een belangrijk kenmerk van het sultanisme de professionalisering van het leger was - dat direct loyaal was aan de vorst en niet aan de leenmannen in de provincies. In het Ottomaanse rijk waren de Janitsaren dit geprofessionaliseerde leger. Zowel het klassensysteem als het

Janitsarenkorps ontstond echter ten tijde van Murad I, ver voor de periode van centralisatie onder Mehmet II. Beide systemen kunnen dus niet geheel geïdentificeerd worden als kenmerken van centralisatie in het Ottomaanse Rijk.<sup>25</sup>

Volgens Weber zijn theorie kan de heerser zijn autoriteit over een staat op politieke of spirituele macht gebaseerd zijn. In West-Europa zag Weber dit terug in de militaire dominantie van de koninklijke monarchieën en de hierocratische overheersing van de kerk.<sup>26</sup> In het Ottomaanse rijk echter, verenigden de sultans deze twee machten in de positie van de sultan.<sup>27</sup> Inalcik betoogt, in reactie op Weber, dat het primaire kenmerk van het Ottomaanse patrimoniale systeem dan ook niet zozeer het professionele leger of het klassensysteem was, maar de gerechtelijke autoriteit die de sultans vanaf Mehmet II door seculiere wetgeving aan zichzelf toekenden.<sup>28</sup> Mehmet II stelde persoonlijk rechters aan en de *reâyâ* konden alleen door deze rechters worden berecht. De sultan, niet de religieuze autoriteiten of de landadel, had in tegenstelling tot feodaal West-Europa dus de militaire, religieuze en bovenal gerechtelijke macht.<sup>29</sup> Van het systeem dat Weber betitelt als 'sultanisme' was in het Ottomaanse Rijk dus eigenlijk pas voor het eerst sprake tijdens de regering van Mehmet II. Zijn seculiere wetgeving vormt hiervan een belangrijk bewijs.

Mehmet II en zijn opvolgers zagen hun juridische en wetgevende autoriteit als de belangrijkste kenmerken van hun legitimiteit als absolute heersers.<sup>30</sup> In tegenstelling tot de vroege kaliefen kon de Ottomaanse dynastie hun absolute macht niet legitimeren door een beroep te doen op hun afstamming van de stam van de profeet Mohammed. Ook na de inname van een groot deel van de Arabische wereld en de heilige plaatsen Mekka en Medina namen de vroege Ottomaanse sultans niet de titel van kalief aan en lieten ze zich hooguit 'beschermheer van de heilige steden' noemen. Dit had meerdere redenen; het grote aantal christelijke inwoners in het rijk was, zoals Barkey stelt, een belangrijke motief.<sup>31</sup> Mehmet II liet zich na de verovering van Constantinopel dan ook betitelen als keizer van het Romeinse Rijk en claimde bovendien dat hij afstamde van de Byzantijnse Komnenos familie. Maar meer dan een poging om de Griekse inwoners van zijn rijk tegemoet te komen was dit niet.<sup>32</sup> De belangrijkste bron van legitimiteit van de absolute macht van Mehmet II en zijn opvolgers bleef dat zij de makers van de wetten waren. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is de latere sultan Suleiman (r. 1520-1566), die zichzelf 'Kannuni' liet noemen, de wetgever.

Andere historici trekken nog veel verregaandere conclusies over de rol van seculiere wetgeving als middel om de centralisatiepolitiek te legitimeren. Haim Gerber, emeritus professor aan de universiteit van Jerusalem, betoogt dat legitimatie van de absolute macht mogelijk de belangrijkste reden voor sultans was om (nog) meer seculiere wetgeving in te voeren.<sup>33</sup> Gerber stelt dat de Ottomaanse dynastie moeite had om hun absolute macht te legitimeren aan de hand van islamitische politieke theorieën. In lijn met Gerber stelt ook Cornell H. Fleischer, professor Turkse studies aan de universiteit van Chicago, dat de Ottomaanse dynastie de *kânûns* geleidelijk meer een 'symbolische status' gaven.<sup>34</sup> De *kânûn* vertegenwoordigde volgens hem de 'inzet van de Ottomaanse dynastie voor gerechtigheid' en zoals ik eerder in dit artikel heb betoogd was



juist het zorgen voor gerechtigheid de voornaamste bron van legitimiteit voor de Ottomaanse sultans.<sup>35</sup>

## CONCLUSIE

In het vroege Ottomaanse Rijk, voor de regering van Mehmet II, ontwikkelde seculiere wetgeving zich grotendeels in afstemming met de Koran en sharia. De verovering van Constantinopel in 1453 was echter een keer- en beginpunt. Het immense prestige en de autoriteit die Mehmet II met deze verovering verkreeg, maakte het voor hem mogelijk om seculiere wetgeving uit te vaardigen die minder en uiteindelijk niet meer was afgestemd op de sharia. De bepalingen uit de twee algemene kânunnâmes van Mehmet II in 1454 en 1476 over de macht van de timarhouders, zijn het bewijs van dit keerpunt. De verovering van Constantinopel was ook het beginpunt van Mehmeds centralisatieproject, een politiek die gekenmerkt werd door de uitvaardiging van verdere seculiere wetgeving om de macht van de sultan ten koste van de timarhouders te vergroten en het Ottomaanse bestuur te centraliseren. De aanstelling van rechters door de sultan is hiervan een belangrijk voorbeeld.

Bij het beantwoorden van de vraag waarom Mehmet II koos voor vergaande seculiere wetgeving is het risico groot zijn seculiere wetgeving – anachronistisch – als het voorbeeld van wetgeving van een tolerante renaissancevorst te zien. Tot vrij recent zagen veel historici seculiere wetgeving in het vroege Ottomaanse Rijk dan ook als een uiting van tolerantie van islamitische heersers richting hun christelijke onderdanen.

In dit artikel is echter betoogd dat seculiere wetgeving door Mehmet II en zijn directe opvolgers in de eerste plaats werd gebruikt om politieke doelstellingen te verwezenlijken. Deze doelstellingen varieerden en liepen in elkaar over. De bescherming van de reâyâ door de macht van de timarhouders in te perken ging samen in doelstellingen van Mehmet II om zijn eigen macht te vergroten ten koste van de landadel. Mogelijk nog belangrijker om de keus van Mehmet II voor seculiere wetgeving te begrijpen zijn de oude Oosterse staatsconcepten die de Ottomanen hanteerden. De invloed van Perzische staatsfilosofie op vroege Ottomaanse sultans zoals Mehmet II was in de praktijk dan ook net zo groot – of groter – dan de islamitische traditie waarin de sultans zich in het openbaar in lieten plaatsen.

Wessel de Cock is eerstejaarsstudent Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is voornamelijk geïnteresseerd in het Ottomaanse Rijk en het Safavidische Iran in de vijftiende-zeventiende eeuw. Vragen of opmerkingen bij het artikel? Stuur ze op Twitter naar @Djehoety.

---

## NOTEN

1 K. Barkey, 'Political legitimacy and Islam in the Ottoman Empire' in: *Philosophy Social Criticism* 40 (2014) 469-477.

2 C. Kafadar, *Between the two worlds. The construction of the Ottoman State* (Berkeley 1995) 90-95.

3 H. Inalcik, *The Ottoman Empire. The classical age 1300-1600* (Londen 2000) 9-15.

4 Inalcik *The Ottoman Empire*, 65.

- 5 L. Darling, 'Islamic Empires, the Ottoman Empire, and the circle of justice', *Constitutional politics in the Middle East with special reference to Turkey, Iraq, Iran, and Afghanistan* (2008) 11-32.
- 6 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 65-67.
- 7 B. Lewis, *What went wrong? Western impact and middle eastern response* (Oxford 2001) 54.
- 8 Opvallend is dat ook de meerderheid (rond de 90%) van latere kânûns en *fermâns* die gedurende de 15<sup>e</sup> en 16<sup>e</sup> eeuw door sultans als aanvulling op de eerste kânunnâme van Mehmet II werden uitgebracht gingen over de grote en vorm van belastingen. Zie V.P. Moutafchieva, 'Agrarian relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries', *East European monographs* (1988) aldaar 245-260.
- 9 K.K. Karaman, 'Decentralized coercion and self-restraint in provincial taxation', aldaar 690-703.
- 10 Archieven van de provinciale rechtbanken bevestigen dat een groot deel van de rechtszaken ging over de extra belastingen die Timarhouders soms probeerden te heffen. Zie Karaman, 'Decentralized coercion and self-restraint in provincial taxation', aldaar 690-703.
- 11 Inalcik, *The Ottoman Empire* 72-75.
- 12 Voor voorbeelden van deze spanningen zie Gerber, *State, society, and law in Islam*, 62-67 en 111-112 en ook Inalcik, *The Ottoman Empire*, 108.
- 13 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 111-120.
- 14 Onder historici bestaat veel discussie over de schaal en de impact van de landhervormingen van Mehmet II. Algemeen wordt 1457 als het beginpunt geaccepteerd en 1476 als een belangrijk doorslagpunt voor nog verdere controle over de timarhouders. Het afgelopen decennium hebben een aantal studies echter geprobeerd een nieuw perspectief op de inpakt van Mehmet II's landhervormingen te geven. Zie: Özel 'Limits of the almighty', 226-246.
- 15 H. Inalcik, *The Middle East and the Balkans under Ottoman Empire. Essays on economy and society* (Bloomington 1993) 18-40.
- 16 Bayezid II zijn keuze had volgens Inalcik ook te maken met de opstand van zijn broer Cem, die gesteund werd door een deel van de Turkmeense aristocratie. Ook in het latere Ottomaanse Rijk zou blijken dat alleen machtige sultans de hervormingen van Mehmet II konden invoeren. Achttiende- en negentiende-eeuwse Ottomaanse historici zagen de verminderende controle van de staat over de timarhouders vanaf het einde van de zestiende eeuw bovendien als de voornaamste reden van de neergang van het Ottomaanse Rijk. Zie Inalcik, *The Ottoman Empire*, 110-115.
- 17 Kafadar, *Between the two worlds*, 195.
- 18 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 7-23.
- 19 Barkey *Bandits and bureaucrats. The Ottoman Route to state centralization*, 29-30.
- 20 Na de dood van Mehmet II brak er een machtsstrijd uit tussen zijn zonen Bayezid I en Cem. Bayezid, die het bestuursapparaat maar belangrijker de centrale schatkamer beheerde had hierdoor geen probleem om Cem te verslaan. Een mogelijke opstand van Cem – gesteund door Venetië en Oostenrijk, bleef echter gedurende Bayezid II zijn hele regering een bedreiging. Zie Karaman, 'Decentralized coercion and self-restraint in provincial taxation', 690-703.
- 21 Voor meer voorbeelden van kânûns en regelingen van Mehmet II die het centraliseren van de staat als doel hadden zie Barkey, *Bandits and bureaucrats*, 28-29.
- 22 Voor uitgebreidere uitleg van de concepten van Weber zie R. Swedberg en O. Agevall, *The Max Weber dictionary. Key words and central concepts* (Stanford 2005) 112-114.
- 23 M. Weber, *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (California 1978) 232.
- 24 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 65-70.
- 25 Ibidem, 5-9.
- 26 Weber, *Economy and society*, 54.
- 27 H. Inalcik, 'comments on sultanism. Max Webers typification of Ottoman polity' in: *Princeton papers in near east studies* 1 (1992) aldaar 49-73.
- 28 Inalcik, 'Comments on sultanism', 49-73.
- 29 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 74-75.
- 30 Zowel Inalcik, Gerber, Barkey als recentelijk Karateke nemen dit als uitgangspunt. Zie voor Inalcik, *The Ottoman Empire* 65-70, Gerber, *State, society, and law in Islam*, 59-62, Barkey, 'Political legitimacy and Islam in the Ottoman Empire', 469-477 en H. Karateke, 'Legitimizing the Ottoman Sultanate' in: Maurus Reinkowski e.a ed., *Legitimizing the order. The Ottoman rhetoric of state power* (Leiden 2005) aldaar 18-19 en 30.
- 31 Barkey, 'Political legitimacy and Islam in the Ottoman Empire', 469-477.
- 32 Inalcik, *The Ottoman Empire*, 55-59.
- 33 Gerber, *State, society, and law in Islam*, 63.
- 34 C.H. Fleischer, *Bureaucrat and intellectual in the Ottoman Empire: The historian Mustafa Ali (1541-1600)* (Princeton 2014) 174.
- 35 Gerber, *State, society, and law in Islam*, 63.